

MOVIUM FAKTA

5 • 2013

Linnéparken i Växjö. Foto: Märit Jansson.

UTVECKLA DE OFFENTLIGA LEKPLATSERNA

Det är viktigt för barns utveckling att de ges möjlighet att leka i attraktiva utemiljöer. Många av dagens lekplatser erbjuder bra lekmöjligheter, andra har mer begränsande kvaliteter. I detta Movium Fakta beskrivs barns och vuxnas perspektiv på lekplatsbruk och ett antal utgångspunkter presenteras som är viktiga för att skapa lekmiljöer med platskvaliteter och variation.

Av Märit Jansson

Goda utemiljöer för barn främjar leken

Offentliga lekplatser anses ofta vara alltför tråkiga och iordningställda för att svara mot barns önskan om att utforska och påverka sin omgivning. Samtidigt har de kvaliteter som platser för lek utomhus. Att leka i goda utemiljöer uppskattas mycket av barn och är viktigt för deras hälsosamma utveckling. Om befintliga lekplatser tas tillvara och utvecklas kan de komma barn och andra brukare mer till godo. Här beskrivs några utmaningar och möjligheter kring lekplatser och deras förnyelse.

Lekplatsers problematik och möjligheter

Tankar om att skapa utrymme för barn i den bebyggda miljön fick stort genomslag under 1900-talet och kom att få inflytande över stadsbyggnaden. Från mitten av århundradet tillämpades ofta planeringsnormer för gångavstånd till lekplatser, lekplatsstorlekar och innehåll. Högt uppsatta ambitioner ledde till att många och omfattande ytor avsattes för barns lek. Det har varit uppskattat bland de som använder lekplatser, eftersom barns lek ofta kräver närhet till tillräckliga ytor. Många av lekplatserna som blev resultatet av planeringsnormerna är viktiga

Centrumparken i Hjärap. Foto: Märit Jansson.

Sofiero slottsträdgård, Helsingborg. Foto: Märit Jansson.

mötesplatser och erbjuder bra lekmöjligheter. Andra är begränsade när det gäller variation och lekkvaliteter.

Sedan ett par decennier har antalet offentliga lekplatser minskat stadigt i de svenska kommunerna. Att planeringsnormerna togs bort i 1987 års Plan- och bygglag, följt av ökad fokusering på säkerhetsnormer samt ansträngd ekonomi i många kommuner, är bakomliggande orsaker.

Barns behov av tillgång till närmiljön hävdas inte lika mycket nu som för några decennier sedan. Dessutom ifrågasätts sedan länge om man över huvud taget bör erbjuda anlagda lekmiljöer, eftersom barn ofta föredrar att hitta och skapa egna. Men möjligheterna för barn att få tillgång till, och kunna påverka, egna platser i närmiljön krymper också idag alltmer genom minskade friytor, begränsad rörelsefrihet, stillasittande och ont om tid för fri lek. De offentliga lekplatserna har därför en allt viktigare funktion i att locka till utelek. Att deras existens idag är hotad gör det angeläget att se över de befintliga resurserna för att deras kvaliteter inte ska gå förlorade. I avsaknad av nationella riktlinjer blir de kommunala strategierna allt viktigare för att tillgodose barns behov av goda utemiljöer.

Aktuella utmaningar

Lekplatsutbudet förändras ofta vid planering av nya områden, men också förvaltningsarbetet kan påverka antalet lekplatser, deras innehåll eller utformning. På senare tid har förändringarna i den svenska standarden för lekredskapssäkerhet fått uppmärksamhet och stort genomslag. Ibland har lekredskap eller hela lekplatser tagits bort till följd av oro för att inte uppfylla standarden. Stora satsningar har också gjorts för att uppfylla kraven. Flera kommuner har dessutom fått igång arbetet med att skapa tillgänglighet för alla brukare, även för dem med funktionshinder. Det är viktigt att barn med funktionshinder inte hänvisas till en mycket begränsad del av lekplatsen, utan att de ges förutsättningar för social lek.

Tidigare fanns ofta gott om kommunala lekplatser, mycket på grund av planeringsnormerna. Numera ser satsningarna mycket olika ut i de svenska kommunerna, och antalet lekplatser har minskat överlag. Att satsa på få men lite större enheter har blivit en trend. De större lekplatserna byggs ofta upp kring teman eller koncept som till exempel naturlek, ibland i kombination med exempelvis bollplaner och grillplatser. Det

skapar variation och möjligheter för olika åldrar och brukargrupper att mötas och interagera.

De koncept som vuxna skapar för större lekplatser lockar ofta andra vuxna till lekplatsbesök och främjar därför också barns utelek. Men det är inte säkert att barn är lika lockade av samma miljöer. Det finns också risk för att minskad utomhuslek blir följderna när små, nära lekplatser ersätts med färre stora som främst besöks av förskolor eller familjer på helgutflykt. Särskilt små barn har mycket begränsad rörelsefrihet och är beroende av lek-möjligheter i den närliggande utemiljön för att utomhusleken alls ska bli av.

Om små lekplatser tas bort är det därför viktigt att barn åtminstone har andra möjligheter till lek och utevistelse i närområdet, exempelvis i gröna miljöer.

Behoven varierar

De funktioner och kvaliteter som lekplatser erbjuder beror på deras utformning, men också på vilka olika lekplatser som finns i samma område och på hur de sköts och utvecklas. De förutsättningar som finns i landskapet och i den sociala närmiljön kan också skilja sig åt mellan

Drielandenpunt i Vaals i Nederländerna. Foto: Märit Jansson.

Bokskogen, Torup. Foto: Parvin Mazandarani.

bostadsområden och orter och påverka bruket. Där det finns naturmiljöer är till exempel kraven på kvaliteter hos lekplatserna inte lika höga som där natur saknas. Kombinationen lekplats och skog gör att barnen fokuserar mindre på att lekredskapen är slitna eller förutsägbara än de gör där skog saknas. På liknande sätt ser behovet av lekplatser som mötesplatser olika ut beroende på hur starka band det finns mellan de människor som bor i en ort.

För den som arbetar med lekplatser är det viktigt att förstå och utgå ifrån att bruket och behoven kan se olika ut beroende på den lokala kontexten. Att hålla en dialog med lokala brukare är av stor betydelse för att förstå hur lekplatserna används och vilka kvaliteter som efterfrågas och uppskattas. Dessa kvaliteter varierar också beroende på vem man frågar, eftersom olika kategorier lekplatsbrukare delvis uppskattar olika saker. Till exempel kan barns och vuxnas perspektiv skilja sig åt. Om flera brukargrupper hittar kvaliteter blir lekplatserna mer användbara.

Barns perspektiv på lekplatsbruk

Genom att intressera sig för barns perspektiv går det att ta reda på vilka kvaliteter som barn uppskattar i sina lekmiljöer. Barn fokuserar ofta

på de möjligheter till aktiviteter de kan hitta, vad de kan *göra* på lekplatsen. Lekplatser förväntas erbjuda aktiviteter som gör att de upplevs som *roliga*. Det handlar om både fysiska och sociala aktiviteter, eller en kombination av båda. Barn besöker ofta lekplatser tillsammans med kompisar eller familj, och med en förhoppning om att träffa andra barn där.

Tre viktiga aspekter av lekplatsleken för barn är 1) att finna möjligheter till *fysiska utmaningar*, 2) att kunna *påverka och förändra* samt 3) att hitta eller skapa *platser* för lugn och ro eller andra typer av lekar än fysiska. Möjligheter till fysiska utmaningar ges av utmanande lekredskap, men också annat som finns både på och omkring lekplatsen, till exempel klätterträd. Naturmaterial uppskattas ofta mycket av barn.

Hela lekplatsen kan upplevas som bättre ifall det finns naturmark alldeles intill. Tillgång till buskage, träd, gräsytor, pinnar, grenar, stenar, sand och vatten förhöjer lekplatsupplevelsen bland annat genom att skapa möjligheter att påverka och förändra. Att kunna påverka lekmiljön genom löst material, genom att hitta egna sätt att använda lekredskap på eller till och med genom att förändra lekredskapen gör leken meningsfull. Brist på möjligheter att utmana sig eller påverka

kan göra att barn manipulerar lekredskap av tristess. Platser för mer lugna lekar finns till exempel under lekredskap eller i intilliggande naturmiljö som erbjuder möjligheter till kojbygge. Särskilt äldre barn och tonåringar upplever ofta att de saknar platser som ger dem möjligheter till fysisk utmaning, påverkan och platsskapande.

Många barn använder sig av flera olika lekplatser i sitt närområde. De rör sig mellan dem, till fots eller på cykel, och ser dem som intressanta målpunkter på sin upptäcktsfärd genom närmiljön. För att det ska vara lockande att besöka olika lekplatser i ett område krävs att varje plats har sin egen karaktär. Variation mellan lekplatser skapar nyfikenhet vilket leder till dynamik i lekplatsanvändningen och får barn att upptäcka sin närmiljö.

Vuxnas perspektiv på lekplatsbruk

Vuxna lekplatsbrukare är till exempel föräldrar och förskolepersonal. Även om de främst väljer att besöka lekplatser för barnens skull, påverkar deras egna perspektiv också valet av lekmiljö och hur de använder den. Där vuxna trivs kommer de också att vilja spendera mer tid med barnen. Att det finns bänkar att sitta på är en viktig förutsättning, men många vuxna uppskattar

dessutom att vara delaktiga i leken tillsammans med barnen. Det kräver att lekplatsens utformning ger sådana möjligheter.

För föräldrar till förskolebarn är närheten till hemmet viktig för att lekplatsbesöket ska bli av. Upplevs inte de nära lekplatserna vara tillräckligt bra, säkra och fräscha väljer många att inte använda dem. Vissa tar sig då längre bort ifrån hemmet för att besöka lekplatser av högre kvalitet istället. Många föräldrar ser, precis som barnen, ett värde i att ha naturmiljöer intill lekplatser, både för sin egen och för barnens skull. De ser även lekplatser som mötesplatser. Möjligheten att träffa andra barn och föräldrar är en kvalitet som inte sällan avgör vilken lekplats föräldrar väljer att besöka. Att planera lekplatser så att de ligger nära men också fungerar som mötesplatser för många kräver viss avvägning.

För förskolepersonal är det viktigt att de lekplatser de besöker med barngrupper inte är för små. Många barn måste kunna finna möjligheter till aktiviteter samtidigt. Det är också viktigt för förskolegrupper att ha en trevlig promenadväg till lekplatsen, gärna på lagom gångavstånd från förskolan. Gröna omgivningar skapar trivsamma platser för förskolepersonal och barngrupper att vistas på.

Att skapa och förvalta attraktiva lekplatser

Valbyparken, Köpenhamn. Foto: Märit Jansson.

Lekplatser som upplevs vara attraktiva kan vara välbesökta och fungera som mötesplatser, eller ses som intressanta och spännande i sin utformning. De olika lekplatserna i ett område eller på en ort fungerar inte isolerat från sin omgivning, utan samspelar med landskapet och med andra närliggande lekplatser. Lekplatser kan behövas centralt såväl som ute i bostadsområden. Olika typer av lekplatser bidrar till dynamik i användningen och ger möjligheter för många att hitta platser där de trivs. De som använder flera lekplatser inom ett område vill ha variation. Varje lekplats bör därför ha en egen platsidentitet. Det kan innebära att lekplatsernas innehåll skiljer sig åt, eller att de är utformade utifrån olika utgångspunkter. Hur lekytan och dess lekredskap samspelar med omgivande landskap kan också bidra till att skapa variation.

Välbesökta lekplatser är ofta trivsamma platser med kvaliteter som hänger ihop med den plats

de ligger på och utgör en del av. De passar ofta flera olika brukargrupper och blir därför till mötesplatser. Närhet till natur eller vegetation som bidrar med bland annat skydd mot sol, väder och vind, variation, platsskapande och löst material ger leken fler dimensioner för barn och skapar en vacker inramning för vuxna. Gräsytor intill lekytan ökar också användningsmöjligheterna. Placering nära bostäder, gröna stråk, gång- och cykelvägar, skolor, förskolor och en bit ifrån bilvägar kan också göra lekplatser välbesökta.

Lekplatser med lekredskap som upplevs som speciella kan visas stort intresse och bli omtalade bland brukare. Lekutrustning som bara finns på en plats på en ort eller i ett område kan bli något speciellt i barnens ögon, särskilt om utrustningen upplevs som utmanande. Nya lekredskap är ofta särskilt intressanta för barn. Enskilda lekredskaps attraktivitet kan därför vara en viktig komponent när man skapar och utvecklar lekplatser. Däremot räcker inte prefabricerade lekredskap till för att skapa långsiktigt användbara lekmiljöer om inte samtidigt platsen och dess egenskaper är tillräckligt attraktiva.

Utgångspunkter för lekplatsutformning

Hur går man till väga inom planering, design och förvaltning för att skapa och utveckla lek- miljöer med platskvaliteter och variation? Olika sätt att se på uppgiften märks i litteraturen och debatten om utomhuslek. Det går att identifiera olika perspektiv som kan användas som utgångs-

punkter vid utformning av barns miljöer.

Här är nio sådana utgångspunkter:

- ★ Övergripande utformning och karaktär handlar om lekplatsens yta och storlek, komplexitet och uppdelning i zoner. För att fungera bra för möten och social lek behövs stora ytor som ger möjligheter att hitta olika platser att vara på. Det kan också handla om att se till att det finns variation i lekplatsens utformning.
- ★ Lekplatsens innehåll är till exempel de lekredskap, texturer eller material som finns där. Lekredskap finns idag i en mängd utföranden från olika tillverkare. Det går också att skapa egen lekutrustning. Naturmaterial har ofta visat sig ha särskilda värden för barns utomhuslek, liksom löst, manipulerbart material såsom vatten och sand. Att kombinera byggda strukturer med natur kan vara av särskild betydelse för barns lek.
- ★ Tid och förändring på lekplatsen kan innebära att årstidsväxlingar och väder tas tillvara och skapar effekter och variation. Lekplatser kan utvecklas efter hand, kanske till och med vara i konstant förändring, och brukarna ges möjligheter att påverka. Vissa delar av en lekplats behöver också vara särskilt hållbara och slitstarka.
- ★ Sociala dimensioner som utgångspunkt handlar om möjligheter för barn och vuxna, barn i olika åldrar och med skilda förutsättningar samt flickor och pojkar att mötas

Centrumparken i Hjärup. Foto: Märit Jansson.

och interagera i lekplatsmiljön. Det kräver tillräcklig plats, utmaningar och uppdelning i zoner. Ett innehåll som upplevs vara inkluderande, som går att påverka eller saknar specifik funktion, är också positivt för det sociala samspelet.

- ★ **Barns perspektiv och möjligheter** tas tillvara genom medvetenhet om barns önskan om att ha roligt på lekplatsen, fysiskt och socialt, med fysiska utmaningar, påverkan och platsskapande. Det går att samla in preferenser och önskemål från lokala barn om vad de vill kunna göra, eller låta barnen vara med och bestämma. I lekmiljön kan barn ges viss frihet från vuxnas kontroll.
- ★ **Barns utveckling och färdighetsträning** har ofta använts som grund för lekplatsutformning. I leken tränar de exempelvis sociala förmågor, kognitiva färdigheter och motorik. Utomhusleken kan vara pedagogisk och dessutom förbättra barns fysiska och psykiska hälsa. Olika idéer om pedagogik och utveckling liksom tanken att olika åldrar leker på olika sätt och föredrar olika lekredskap har påverkat utformningen av många lekplatser.
- ★ **Förutsättningar för lekaktiviteter** såsom rolllekar eller balansträning kan skapas i lek-miljön. Även denna utgångspunkt har haft stor påverkan på dagens lekplatser då man ofta utgår ifrån att lekredskap ska ha vissa funktioner.
- ★ **Den geografiska kontexten** är ofta avgörande för hur väl en lekplats fungerar. Placering med hänsyn till bebyggelse, rörelsestråk och grönytor kan avgöra till vilken grad den upplevs som trivsamt, tillgänglig och användbar.
- ★ Ett **metodperspektiv** innebär fokus på de metoder som används för att planera, utforma och förvalta lekplatser. Det kan till exempel handla om att underlätta för att involvera brukarna i processen, anpassa till lokala behov samt arbeta med andra av utgångspunkterna, såsom den geografiska kontexten eller barns perspektiv och möjligheter.

Alla de nio beskrivna utgångspunkterna för lekplatsutformning kan bidra till att skapa goda lekmiljöer. En större medvetenhet om vilka utgångspunkter som faktiskt används är dock nyttigt för den som planerar, designar och förvaltar lekplatser. Att till stor del utgå ifrån tankar om innehåll, barns utveckling och färdighetsträ-

ning och förutsättningar för lekaktiviteter kan vara bra, men skapar en risk för att lekytor delas in i statiska "lek-stationer".

Det är intressant att istället lyfta andra perspektiv, inte minst metodperspektivet, för att fundera över hur processen går till och vem som ges möjlighet att påverka utvecklingen av framtidens offentliga lekmiljöer. Det kan utgöra grunden för en lokal strategi för lekplatser i kommuner idag.

Framtidens lekplatsförvaltning

För att befintliga lekplatser ska tas tillvara som resurser idag kan deras förvaltning behöva förnyas. Ett sätt att utveckla lekplatsutbudet kan vara att involvera många med olika kompetenser i förvaltningsprocessen. Inte minst bör de som använder lekplatser – brukarna – involveras. För att arbetet med barns utemiljöer ska ses som viktigt bör det inte begränsas till lekplatsernas ytor eller till några få personer inom parkförvaltningen i varje kommun.

Kraven på specialkompetens om säkerhetsstandarder innebär dock att lekplatsförvaltningen ofta blir en uppgift för några få inom kommunen. Det kan vara en enda person med utbildning i säkerhetsbesiktning som får ansvar för lekplatsernas förvaltning. Både andra personer inom den kommunala förvaltningsorganisationen och lekplatsernas brukare kan då få svårt att påverka arbetet och utvecklingen. Lekplatserna blir då en expertfråga där den kommunala strategin mest handlar om säkerhet.

Djungellekplatsen, Malmö. Foto: Märit Jansson.

Sollekplatsen i Västra hamnen i Malmö. Foto: Märিত Jansson.

Att skapa förutsättningar för barns utomhuslek är en viktig del av stadsutvecklingen och bör därför drivas av fler än experter på säkerhet.

Att involvera brukare kan komplicera förvaltningsarbetet, men det kan ändå ofta motiveras av de positiva effekterna. Hur lekplatsbruket fungerar varierar mellan orter och till och med bostadsområden. Förvaltare som involverar brukare kan därför uppleva att brukarna har stor kompetens om de lokala behoven. Ofta är det lättast att vända sig till de vuxna brukarna, men även barnen har mycket kunskap att förmedla. Barns perspektiv och önskan om att få påverka sina lekmiljöer fysiskt kan tas tillvara i lekplatsförvaltningen på olika sätt.

FN:s konvention om barnets rättigheter, den så kallade barnkonventionen, har slagit fast barns rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem. Det kan innebära att de deltar i planering eller design av sina närmiljöer. Minst lika viktigt kan vara att hörsamma barns önskan om att få fysiskt skapa och påverka platser genom att låta dem delta i anläggning eller underhåll. Lekplatser kan också utformas på sätt som gör dem mer påverkbara för barn.

Befintliga lekplatser kan utvecklas genom att vidga synsättet kring vad som är platser för barns lek, till exempel genom att pröva nya utgångs-

punkter för deras utformning. Ett sätt är att luckra upp den fysiska gränsen mellan lekplats och omgivning, så att lekplatsbesöket ger barn tillgång till mer än själva lekplatsen.

Inom förvaltningen skulle man dessutom kunna släppa begränsningarna kring hur lekplatser bör vara, var de ska finnas och vem som ska förvalta och utveckla dem. Att locka till lek kan vara ett sätt att höja kvaliteten i den bebyggda miljön på fler platser än de traditionella lekplatserna och för både barn och andra.

Märিত Jansson är universitetslektor i landskapsplanering vid SLU i Alnarp. Hennes doktorsavhandling MANAGEMENT AND USE OF PUBLIC OUTDOOR PLAYGROUNDS från 2009 handlar om kommunala lekplatser och hur de används och förvaltas. Sedan dess har hon fortsatt sin forskning om bruk och förvaltning av stadens gröna miljöer, främst miljöer för barn.

MOVIUM
SLU'S TANKESMEDJA FÖR HÅLLBAR STADSUTVECKLING

